

АСПЕКТИ МІФУ ТА МІФОПОЕТИКА

З духовної культури Богородчанщини: звичаї, вірування та повір'я, пов'язані зі світоглядними уявленнями про смерть і померлих

Володимир ГАЛАЙЧУК

Кандидат філологічних наук, доцент кафедри етнології
Львівського національного університету імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1
e-mail: journal.mif@gmail.com

У статті систематизовано й проаналізовано міфологічні уявлення про смерть і померлих, які лягли в основу багатьох календарних, весільних, родильних, оказіональних звичаїв та обрядів, а також мотивують символіку різних за жанрами фольклорних текстів. Дослідження дозволяє ще раз констатувати про синкретичний характер похоронно-поминальної обрядовості українців Карпатського краю, у якому домінують дохристиянські міфологічні елементи, а також увиразнює доволі розмиті рамки вивчення уявлень про смерть і померлих. Стаття написана на багатючих фольклорно-етнографічних матеріалах, які зібрані в Богородчанському районі Івано-Франківської області – регіоні, який формально знаходиться на межі між Бойківщиною, Гуцульщиною, Покуттям і досі ще чітко не окреслений в етнографічному районуванні.

Ключові слова: смерть, померлий, похорон, уявлення, вірування, міфологічний.

Похоронно-поминальна тематика є однією з найважливіших для дослідників традиційної духовної культури українців, адже вона глибоко закорінена у різних культурних сферах життя народу. Уявлення про смерть, потойбіччя тощо часто лежать в основі календарних, весільних, родильних, оказіональних звичаїв та обрядів, мотивують символіку різних за жанрами фольклорних текстів. Свого часу різні аспекти похоронної обрядовості українців ґрунтовно досліджували такі відомі вчені, як З. Кузеля, І. Свенціцький, В. Гнатюк, Ф. Колесса, чий праці добре відомі етнологам і фольклористам. Активно розробляють цю тематику й у наш час. Маємо на увазі, зокрема, монографії Р. Гузія [1] і В. Конобродської [2], а також працю російської вченої О. Сєдакової [3].

Все ж окремі території не потрапили у поле розгляду дослідників через елементарну відсутність відомостей. Так сталося і з Богородчанським районом Івано-Франківщини, який формально знаходиться на межі між Бойківщиною, Гуцульщиною та Покуттям і досі ще чітко не окреслений в етнографічному районуванні.

У цій розвідці ми не прагнули дати опис похоронної обрядовості Богородчанщини. Увагу зосереджуємо виключно на світоглядному аспекті теми, на народній інтерпретації обрядів (і не лише похоронних), їхньому зв'язку з народними уявленнями, віруваннями тощо. Дещо звужуючи рамки дослідження, не подаємо тут інформації про *годовання, лелета, майок, потерчат* та ін. демонічних персонажів української міфології, що генетично пов'язані з померлими, оскільки в такому разі довелося б розглянути майже всю демонологічну палітру краю. Джерельною основою для розвідки стали як власні записи, так і записи студентів кафедри етно-

логії, зроблені на Богородчанщині у 2003 і 2008 рр.

Низка світоглядних уявлень похоронно-поминальної тематики безпосередньо пов'язана з демонологією. Цей зв'язок можна простежити вже на етапі передбачення смерті. Безсумнівно рідкісними і своєрідними є виявлені у двох селах Богородчанщини уявлення про демонічного персонажа – провісника смерті, якого називали *прохідня* або ж *походячка*. Його зображали у вигляді руки із запаленою свічкою:

1. «Моя мама казали, що вони йшли – і вийшла рука, і свічка в руці. То називалася вона *прохідня*. Вона йшла через поле і в цвинтарі тамо загубилась. То, кажуть, що на мерців, що вона вийцує такий *смерті*» [13, арк. 16].

2. «В нас було таке, що навіть я виділа, як ходили *походячки*: *отако рука, і свічка в руці*. Ми як сиділи *ввечір в вікні*, ми дивилися далеко, але *світло в хаті не горіло*. І дивимося – *що йде світло, і навертає на нашу дорогу*. Було видно тільки *світло, нічо[го] не було видно з людини*. А вже як *підійшло близько до нашого подвір'я – і загасло*. І на другий день *умерла моя тьотя, а ми на одному подвір'ї жили*. То *ото була походячка, вона на смерть ходить*» [13, арк. 31].

Як знаки смерті чи біди сприймали випадки нехарактерної поведінки тварин (собак, круків, зозуль, сорок, голубів, курей та ін.): «*Собака вие – то на біду, на смерть, або ще може дівчина завагітніти до шлюбу*» [10, арк. 13], «*Кричать круки, то тоже має бути мерець у селі*» [10, арк. 13], «*Якщо круки літають низько, хтось помре*» [3, арк. 12], «*Круки літають над хатами, пташки б'ють у вікно, горобець лопнув у вікно, собака до гори головою вие – то на смерть*» [4, арк. 32], «*Зозуля як кукала у мене отут на груші, то в мене бабці були старенькі, то до року померла баба*» [4, арк. 2], «*Є такий птах зозуля: як закує на вербі сухій, то хтось помре*» [4, арк. 26], «*Голуб дикий гуде – то буде біда*» [5, арк. 7]. Смерть віщувало, якщо сорока у вікно стукає або скрекоче [5, арк. 5], якщо дикі голуби б'ються у вікно, де є хвора людина [5, арк. 7], чи коли у відкрите вікно залетить птаха» [5, арк. 8].

Як і повсюдно в Україні, мали за лиху прикмету, коли курка починала «п'яти» півнем. Як правило, це віщувало чиюсь смерть або, особливо, якщо курка була червоною, – пожежу. Ті, хто у це не вірив, казали у таких випадках: «*Піє – бо вміє*» [11, арк. 17]. Як правило ж, щоб уникнути очікуваного лиха, відказували: «*Піє собі на голову*», – і рубали їй голову: «*Курка піє на біду. Кажуть: «Піє собі на голову», – то її вже зарубають*» [11, арк. 4]; «*Як курка піє – то на якусь біду, на смерть чи на вбивство. То недобре, як піє*» [11, арк. 14]; «*Як курка піє, кажуть, що то не до добра, піє собі на голову, – значить, її рубати треба. То до біди якоїсь, хто його знає, що станеться*» [11, арк. 17]; «*Курка на біду піє, то шось недобре буде, або кажуть, що піє на огонь, якщо та курка червона, то вже її зарубають*» [11, арк. 6]; «*Як курка піє, кажуть, що то на огонь. То шось недобре може статися або в селі, або так. Рубають ту курку. Геть рубають!*» [11, арк. 10].

Не завжди, однак, спів курки завершувався для неї відрубанням голови. Зокрема, у с. Хмелівка ще пригадували про звичай відмірювати такою куркою відстань до порога: якщо вийшло до порога хвостом – їй відрубували хвоста, якщо ж головою – аж тоді вважали, що це вона на свою голову «п'яла», і відрубували голову: «*Курка як піє, то недобре людині. Курка як піє, то беруть курку – від стола до порога міряють її, так перевертають. Як вона головку кладе на поріг – то голову відрубують, а як хвостом – то хвіст врубають. Так, аби те зло відрубати, тоді все буде добре*» [10, арк. 13]; «*Її беруть та й відносять від порога: як вона головою йде до порога, то треба їй голову втети, а як хвостом, то хвоста їй втети. То тоді на свою голову піє*» [11, арк. 14]; «*То ше колись якось мама міряли до порога, як вона піде, але я шось вже й не знаю, як то*» [11, арк. 17].

Подекуди зважали на те, чи курка заспівала до обіду, чи після, сприймаючи вранішній спів як ознаку не лиха, а, навпаки, прибутку: «*Як курка піє – то не на добре. То хоть рубай їй голову, хоть очідай того, що вона тобі проповідувала. Якщо до обід*

вона запіє – то на прибуток: в тебе або сі вродит у жінки дитя, або ти купиш корову, або коня, або щось тобі прийшло у пользу на хазяйстві. А якщо по обіді – знай, що то буде якась шкода, втрата. Або кінь вгине, або корова, або людина вмере» [14, арк. 10].

За ознаку смерті іноді сприймали випадково побачені на дорозі дві соломинки, які лежали у вигляді хреста [5, арк. 7].

Смерть могли провістити певні прикмети в час різдвяної вечері. Зокрема, мали за лиху ознаку, якщо у кого під час вечері впаде на землю ложка: «В кого ложка на землю впаде, кажуть, що то тотою вмере» [15, арк. 28]; «Всі сідали їсти, і кожен тримався добре за ложку, аби не впала ложка, бо кажуть, що може вмерти – відпаде та людина вже до другого року» [15, арк. 63]; «Не можна було вставати, і не можна було, щоб не дай бог ложка впала – то хтось мусит з сім'ї вмерти» [15, арк. 18]. Недобре віщувало, якщо за столом хтось чихне: «На Святий вечір як хтось пчихне за столом, то в родині смерть абощо» [12, арк. 67]. Упродовж вечері придивлялися до того, як горить свічка: «Якщо свічка горит гарно на Святий вечір, то значит, буде в домі гаразд. А як вона погасни, то хтось має цього року з роду померти» [15, арк. 18].

Індикатором життя / смерті був також вигляд весільного короваю і паски (для кожного із членів сім'ї пекли окрему паску): «Як витягають паску з печі, то дивляться. Як паска файно сі підпукає з сходу, то дуже на добре, як підростає. А як западається, то кажуть, біда буде. Може бути слабій або може навіть вмерти, як сі западає всередину. То так на кожну паску дивилися, на кого загадала. Та[к], як корогай (коровай. – В. Г.)» [12, арк. 44].

Близьку смерть віщувало, якщо дитина мовчала при хрещенні: «Коли дитина при хрещенні плаче, то кажуть, що та дитина буде жити, а котра мовчить – то помре» [1, арк. 11, 17]. Якщо дитина дуже хворіла, хлопчиків садили біб, а дівчинці – кваслю: «Коли проросте, то й дитина виросте, а ні – то помре» [4, арк. 31].

Прикметами смерті вважали також певні символи сновидінь. Зокрема, смерть (свою чи когось із родини) віщувало, якщо побачити уві сні щось чорне (взагалі щось чорне [4, арк. 13], чорні ягоди [4, арк. 24], чорну спідницю [5, арк. 6], чорну хустку [5, арк. 7]); недобудовану хату [4, арк. 24], нову хату [4, арк. 24], красиву хату [5, арк. 11] чи що у тебе на подвір'ї будують нову хату [4, арк. 13]; свічку, яка догоряє [4, арк. 12]; ксьондза чи хоругви у церкві [4, арк. 24]; як падає хрест [4, арк. 2]; яму [4, арк. 2]; гнилі яблука (на противагу, побачити уві сні червоні яблука – добра ознака) [4, арк. 24]; сніг, ліс чи гриби [5, арк. 8]; косу або – що хтось косить (молоду траву [4, арк. 32]) [5, арк. 7]; що хтось оре, так що видно чорні скиби [4, арк. 32]; коней [5, арк. 2] («Як коні орють, то хтось мусит на тім городі умерти» [4, арк. 26]). Смерть віщувало, коли снитися, що випав зуб [5, арк. 7], що з неба злітає червона корова [5, арк. 5]. Якщо жінка має овдовіти, їй присниться, що вона без хустки [4, арк. 2]. Як бачимо, символіка віщих сновидінь доволі прозора. Що характерно, віра у їхню правдивість час до часу підтверджується емпірично: «Як мій чоловік поїхав на роботу, то купався у Бузі і втопився, а мені приснився такий сон: прийшов його брат, ухопив пилу і всі дерева біля хати зрізував» [4, арк. 26]. Перед смертю людина також ніби долучається уві сні до світу померлих: «Мій тато казав, що буде вмирати, бо він бачив своїх померлих братів, сестер, що ходили по цім світі. Померлі водою займити були, а вода холодна, вони кликали його» [4, арк. 29], «До года має вмерти, то мертві сніця» [14, арк. 4].

Дізнатися про день своєї смерті могли нібито люди, котрі щоп'ятниці постили [5, арк. 11].

Смерті можна було й запобігти, своєрідно обманути її. Якщо у сім'ї помирили малі діти, робили по-різному. Одним із способів було взяти дитині за хресних брата й сестру: «Якщо діти помирили, і щоб дитина, яка народиться, не вмирала, то брали рідних брата і сестру, з одної хати» [6, арк. 53], «Є так, що в декотрих батьків діти вмирають, то берут за кумів брата і сестру» [6, арк. 8]. При іншому способі хтось, у кого

діти добре велися, символічно усиновлював немовля, брав його «за своє»: «В меї куми п'їть хлопчиків померло. Вродиласі дівочка – я взяла тоту дівочку за свою. Так, що я прийшла, помолилася і кажу: «Господи, я беру цю дитину за свою, аби моя була, аби не тої жінки була». – То я маю десь коло восьмеро дітей, таких, що взяла за своїх. За тата – не знаю, чи беруть. Такого нема. Але я собі беру дитину, аби була моя дитина, бо мені сі дівчата ведуть» [6, арк. 20]. Як варіант – того, у кого ведуться діти, брали у куми: «В мене сваха мала десестеро дітей: вісім хлопців і дві дівки. То вже як сі вродит хлопця, а не ведесі, то її брали в куми, бо в неї хлопці ведутьсі. Брали таку жінку, що в неї ведутьсі діти» [6, арк. 58]. Нарешті, глибокою архаїчністю відзначається і спосіб, за якого дитину перший раз переносили не крізь двері, а крізь вікно: «Казали, що передавали. Що як діти вмирають, то через вікно передається дитину до хати. Перший раз дитину до хати заноситься через вікно» [6, арк. 58]; «Там в одної жінки: що вродиться – та й вмере, та й вмере, та й так. То казали, що тра якось через вікно давати, через двері не брати» [6, арк. 50]. В одному селі могли побутувати різні способи: «Щоб діти жили, коли в сім'ї багато вмирали, то їм давали різні імена, не такі, як мали діти, які помирали. В куми брали брата і сестру. А щоб обманути смерть, то дитину передавали через вікно» [1, арк. 14].

Траплялися випадки, коли людина помирала важко і довго. У такому разі намагалися пришвидшити її кончину. Всі хатні розплітали коси, давали у руки вмираючому запалену свічку, молилися: «Треба розплітати коси всім у хаті, молитися, щоби швидше помер» [15, арк. 43]. Подекуди забирали у конаючого подушку або клали під неї гороховиння: «Як людина тяжко вмирає, гороховину суху треба класти під подушку і молитися всім у хаті» [4, арк. 33]. Полегшити смерть малим дітям нібито могла пташка, яка стукала у вікно [5, арк. 11]. На Богородчанщині відомий і такий спосіб полегшення агонії, як зривання даху, хоча респонденти стверджують, що так робили не у них, а «в горах»: «То так в горах казали, що треба було дах зривати, а в нас такого не робили, ну, я то точно такого не чула» [11, арк. 5]. Все ж у с. Лесівка пригадали ще про випадок, коли там при такій okazії «зірвали стелю». У с. Пороги ворожка, яка не могла померти, для полегшення своїх страждань наказала поламати вила [5, арк. 11].

Зазвичай тяжко мучаться перед смертю усілякі ворожбити, відьми: «Кажут, що кежко вмирати, як вони шось ворожіт» [15, арк. 30]; «Отут в нас була така, відьма, що гет і молоко від корови відбирала, і вона так вмирала, то їй так ноги гнуло, руки, так не могла вмерти, так пищела, отут за потоком» [11, арк. 44].

Повсюдно вірять, що така людина не може вмерти, «поки комусь не сповість», «поки не передасть» свого знання (як правило, дітям чи онукам): «Була така байка, що мала передати комусь, бо інакше не вмере, аби то в комусь другому жило» [11, арк. 27]; «Поговірка є в народі, що хто чим займається такимво ворожбитством, чи ворожінням, чи відмовами, – то тяжко помирає, що мусе передати комусь» [11, арк. 54]; «Поки не передаст, доти не вмере. Вона тоді не годна вмерти. Так Пісарчукка на Рубані. Вона страшно мучилась, а потім передала своїй внучці. То в них та сила з народження» [11, арк. 9].

Жителі Богородчанщини вірили, що після смерті чародія (чи самогубця, повішеника) нібито знімався сильний вітровий, вихор, буря (адже це – ознаки присутності «нечистого»): «Як сильний вітер – казали, що помер хтось, в кого душа нечиста» [10, арк. 6]; «Як така буря сі сходе, то кажут – о, відьма вмерла, чи там повісився хто» [15, арк. 4]; «В тім зноску, кажуть, диявол сидить. Колись його носили, той зносок, дев'ять день під плечем. То так як курка яйце висиджує, то так дідька виношували. То вже як він є в людини, то та шо хоче, те може. Оце правда. Одна жінка була, не мала чоловіка, та й носила той зносок. А той зносок їй впав та й ся розбив, то як вона плакала за тим зноском... А потім вона вмерла, то такі вітри були, шо верби ся ломили. Вона вже до нього пристала, а ксьондз як молитву почав читати, то такий вітер зірвався, шо й ну. Це то правда» [11, арк. 14]; «Як се повіситься людина – то такі вітри, шо дерева гнуть»

ся» [10, арк. 8]; «То, казали, як хтось повіситься, то вихор такий, вітер сильний знімає» [10, арк. 9]; «Ще було таке, як хтось такий, наприклад, повіситься, то тоді сильна буря сходить. Диявол тішиється. Або як помре якась дуже грішна людина» [10, арк. 12].

Тіло відьми після її смерті дуже швидко втрачало людську подобу: «В нас тут одна умерла, то казали за неї, що вміє молоко відбирати, підливати, якісь підливки носити, ворожбити робити. То в[о]на як умерла, то так її розігнало було, а так чути було, з неї сукурвіці тєли такі, що дек савтирїю читав – не міг дихнути. Як закривали її, син казав – дайте їй зо дві полїна ще, – бо вона з лїса все дрова носила» [15, арк. 30]. Згідно з іншими уявленнями, навпаки, відьми у труні нібито виглядали дуже молодими: «То як вона померла, то вона лежала в труні і була, як молода» [11, арк. 23].

Як і повсюдно в Україні, одразу після смерті людини у хаті завішували тканиною всі дзеркала – у дзеркало дивитися заборонялось.

Обмивали покійника зранку до схід сонця. Воду з обмивання, так звану «мертву» воду, намагалися вилляти у якесь «незахідне» місце: «у корчі», на яблуню чи грушку, іноді – на гній, – де люди не ходять, інакше ворожбити могли використати її на зло людям. Так само викидали й миску з обмивання і гребінь, яким покійника розчісували: «Розказували про мертву воду, як нею напоїти чи полити те місце, де та людина постійно ходить, то буде страшна недуга, а може й померти» [11, арк. 3]; «На мертвій воді все також роблять. То як дівчинку хотіли споганити, щоб сі не віддала, а могли навіть і на смерть зробити. Мертвов водов обходять та шось промовляють, або ше підлити можуть, то тоді точно вмере» [11, арк. 4]; «Воду з-під мерця виливають у те місце, де би ніхто не ставав, навіть миску викидають і гребінь у хату не беруть» [4, арк. 33]; «Ту воду виливають у таке місце неперестигне, де люди не ходять: щоб комусь не підвіяло, не пошкодило, не вмертвіло, не вдеревіло кого» [4, арк. 26]. Дехто нібито використовував «мертву» воду і з добрими намірами: «Хто розуміється, то та вода на всьо помічна» [4, арк. 31]. Подекуди вважали, що людина, ставши на місце, куди вилиляли воду після обмивання покійника, зможе його бачити. Все ж, як побачимо далі, це був доволі ризикований спосіб.

Одяг покійника зазвичай не спалювали, його роздавали бідним. Виняток становить лише смерть відьми. Про одну з них розповідали, що «то як вона померла, то зят і дочка взяли її весь одяг і попалили. А так ніхто не палить» [11, арк. 24].

Обряджали покійного у святковий одяг. Жінки, як правило, зберігали на смерть свій весільний «рантух» і хустку; чоловіки – шлюбний костюм. У минулому покійника не взували, мотивуючи це тим, що «як людина воскресає на тім світі, то вона взута не воскресне», «щоб вільно почував себе». Тепер взуття кладуть у домовину окремо, раніше ж цього не робили.

Покійника клали на столі (раніше – на лаві) головою «до сонця». До рук йому давали стрітенську свічку: «Стрїтенську свічку, як помре людина, дають в руки. Бо вірять, що людина переходить з того світу в той світ через великий темний коридор і та свічечка помагає видіти йому світло» [12, арк. 60]. Чотири чи шість свічок запалювали також в узголів'ї (у часі похорону всі недопалені свічки забирали на цвинтар, щоб вони догоряли там).

До кишені покійному клали гроші (часто – сорок копійок по копійці), які звертали у ляне полотно власної роботи: «Аби на той світ мав з чим прийти, аби його там прийняли» [4, арк. 17], «Бо кажуть, що він переходить 40 брамів, і на кожній брамі треба відкупитисі» [4, арк. 8]. Також клали хустинку («Щоб сі мала чим повтирати» [4, арк. 12]) і цукор: «Казали, що цукру поставити, аби на тім світі солодко було» [4, арк. 2]; «Як моя мама померла, то я поклала у марлі чуть-чуть цукру. То таке від себе, бо як вони будуть туди десь йти, то їх будуть стрічати родичі, і щоб вони мали чим їх угостити» [4, арк. 13].

У ногах покійного на діжі клали три або п'ять хлібів («Ну, кажуть, що має бути запах хліба, що людина так би сита того запаху» [4, арк. 8]). Хліб після похорону від-

давали до церкви, а одна хлібина належала «гробареві», який копав яму.

За труну, казали, «гроші не можна брати». Стружку, яка залишалась після обтісування домовини, традиційно посипали на дно, прикриваючи зверху білим полотном. Цією стружкою набивали й подушку для покійного. Стружку в цьому випадку використовували тому, що «м'яке пече мертвого» [5, арк. 9]. Траплялося, що подушку набивали волоссям померлого, яке збирали ще за життя [5, арк. 7]. У с. Пороги побутував також варіант, що коли помирав молодий чоловік, його дружина клала у подушку свою відрізану косу. Цей звичай нібито символізував її клятву та відданість чоловікові [5, арк. 8]. Тут клали у подушку й обрізані при обмиванні нігті покійника, кажучи при цьому «Де твої нігта за твої літа» [5, арк. 9]. Повсюдно у подушку клали свячене зілля, про що йтиметься далі.

Сусіди чи знайомі, які приходять помолитися, у домі померлого не віталися, «бо газди нема» [5, арк. 6]. Не віталися раніше й біля будь-якого померлого, не лише господаря (Тепер говорять: «Слава Ісусу Христу»).

Вагітній («грубій») жінці традиційно забороняли йти на похорон. Якщо ж помирав близький родич і цього було не уникнути, рекомендували зав'язати на мізинець червону нитку і не задивлятися на мерця, не доторкатися до нього, інакше дитина народиться жовта на вигляд, бліда, як мрець, квола, худа, матиме неприємний запах із рота, не буде говорити тощо: «Сидіти (при мерцеві. – В. Г.) вагітній не мож, бо як несут мертвих – та й торкнут об поріг (можна злякатися. – В. Г.)» [6, арк. 64], «На похорон не можна, мертвого цілувати, бо то дитині шкодить» [6, арк. 62], «На похорон не можна йти, бо як вхопитися за тіло, то в дитини на тому місці щось недобре буде: кістка виросте чи що. Як родич помирав, йшла на похорон, але дотулитися не можна» [6, арк. 10]; «На похорон не можна, бо кажут, що дитині погано, буде блідесенька, як той мерлец. В родичів, то вже мусіла бути, але не задивлятися» [6, арк. 16]; «На похорон не можна йти, хіба яка родина близька, то піде там трошка, але аби не дивилася на того мертвого, аби на дитину нічо[го] не вліяло» [6, арк. 28]; «На похорон не можна йти вагітній. А як родич вмирав, то йде, але не може сі дивити страшно на небіжчика, не вдивлети сі, не переживати» [6, арк. 6]; «На мертвого дивитися не можна, бо буде дитина худа» [1, арк. 10]; «Як жінка дивиться на мертвого, то родяться пісні, жовті» [1, арк. 11]; «Не можна цілувати мертвого, бо дитина не буде говорити» [1, арк. 3]; «Коли жінка ходила вагітна, то не можна йти до мертвого, бо буде чути з рота у дитини» [1, арк. 16]; «Вагітній жінці не можна йти до вмерлого, бо буде дитина бліда і слаба, а як вагітна прийде до вмерлого, і чути мерлого, то треба закрити рот, щоб гріх не перейшов на вагітну» [1, арк. 14]; «Не можна дивитися на повішеного, бо дитина, як народиться, буде мати довгу шию» [1, арк. 2].

У селах Пороги й Гута у першу ніч чування при покійному (також і після поминок) засвідчено звичай бавитися в ігри (хоча й не у кожній хаті). Зокрема, грали у карти, «били синка», «колотили масло» тощо. Почасти цей звичай зберігся тут і досі. В ігри бавилися, щоб не заснути і впильнувати запалені біля покійного свічки, аби не погасли (це не на добро). Такими іграми, водночас, дещо відволікали родичів покійного від смутних думок: «То казали бити синка: один сідав, другий клав йому голову в подол, третій бив його по спині, – і треба було відгадати, хто б'є» [4, арк. 5–6]; «Бавились, бавились, били синка. Я сиджу отак. Він мені кладе голову, я йому очі зажмурюю, а другі б'ють. А він хоче пізнати хто то. Зараз то не б'ють, бо кажуть, що то великий гріх. Ше колотили масло. Беруть кочергу, кладуть ковбан, і він повертається отак, ти сі так повертаєш, і сюда кочергу пхаєш, і я б'ю. І він каже: «Шо робиш?» А я кажу: «Масло колочу». Ото як я стукну ковбан, а він не дає. Тоді такі ігри не робили, як читалася псалтир'я. Тоді було спокійно, тоді молилися, слухали. Але як уже нема нікого, вже всі майже розійшлися, то аби не задріматися, аби сидіти коло мерлого, то таким можна займатися» [4, арк. 3–4]; «То колись [бавились], а тепер вже не. Отак згиналися, і били по задниці кружком і питалися: «А хто тебе вдарив?» І то треба було вгадати. Та

то займалися такими дурницями, аби не дрімати. То тепер такого вже нема. Онде ще на Старі Гуті як зійдуться, то в карти грають картограї біля покійного, щоб не дрімати, бо коло покійного хтось має бути. Бо може свічка впасти, може шо, то, кажуть, самого не лишати» [4, арк. 9]; «Синка били. Люди приходять, моляться та й бавляться, аби не накучило цілу ніч сидіти. Свічки світили і на покришках свічками пересували» [4, арк. 33]; «Синка били, а ще на кружках так лізли і збивали когось – натігались» [4, арк. 32]; «На поминках грали ігри «синка бити» і «гудзя біла» – передавали сховану за спиною якусь річ, а людина, яка всередині, мала вгадати, в кого» [5, арк. 11]; «То не тоді, як лежить, а як вже поховають. А колись як і лежав, то бавились, били синка. Згиналася дівчина, її били по задниці. Збиралися веселі люди і вгадували. Якщо вгадує, то той, що вдарив, буде синком. Били як рукою, а то брали ще кришку від кастрюлі і били кришкою» [4, арк. 27]; «То вже тоді, коли мертвого поховають. Берут хлопці вип'ють і б'ють синка. Ляже один другому на коліна, і б'ють по задниці так, щоб аж штани трісли. Або ще візьмуть кришку, а той має відгадати, хто б'є. Зараз так само» [4, арк. 31].

Характерним для Богородчанщини є відоме дослідникам вірування, що смерть окремих людей, особливо упирів, спричиняє ще декілька похоронів, а то й моровицю. Аби запобігти цьому, після виносу тіла забивали на куті хати у підвалину цвях: «Як людина померла, то щоб більше ніхто не вмирав, то б'ють цвек у підвалину. Знадвору або в хаті, але переважно в хаті, де плінтус. Куди понесли на цвинтар, то в той бік і б'ють» [14, арк. 2]; «Опирі, як вмер опир, та й за ним уже багато людей вмирає. Отут жив такий чоловік, то казали, що він два серці мав. То раз умер, а потому другий раз вмирав. Як вінесут, то зразу в угол б'ють цвек, щоб більш ніхто з тої хати не вмирав. В горішній угол. В підвалину. Знадвору» [14, арк. 11]. Дехто робив так з метою, щоб не гинула худоба (адже згідно зі загальноукраїнськими віруваннями, померлий господар забирає за собою частину майна): «Коли виносять труну, то забивають цвях у підлогу (підвалину. – В. Г.), щоб не здихала худоба (але в тій стороні, де була голова покійника)» [5, арк. 11]. Подекуди ж, якщо вмирили діти, цвяхи після виносу тіла забивали у стіл: «Було таке, що били цвяхи в стіл ті, в кого діти один за одним помирили» [4, арк. 4].

Коли у селі був покійник, сусіди утримувались від роботи: «Як у сусідах хтось помер, то вже ми, сусіди, нічого не робимо. На полі нічого не робіси, ні не косіси, ні не гребеси, бо треба там більше помочи чи так біля нього посидіти» [4, арк. 10]. Зокрема, не заготовляли певних продуктів: «Капусту, мене так вчили, не можна квасити, бо буде смердіти. Огірок не можна квасити, бо буде чути. Нічого не можна закривати, коли мерлий є в селі» [4, арк. 3].

Більш жорстких заборон мусили дотримуватися родичі померлого. Три дні вони взагалі не виконували ніякої роботи, бо інакше будуть терпнути руки: «Тогди робити не можна нікому, бо руки терпнуть» [4, арк. 27], «Родині три дні не мож нічого робити, бо руки-ноги терпнуть і гріх» [4, арк. 33]. Також упродовж року їм не можна було будувати чи добудовувати хату, білити («новити») її, розорювати обліг: «В нас як тато помер, брат будувався, то казали, що не вільно хату кінчити, а чекати рік» [4, арк. 5], «Жалоба – то рік. Хати не будують, не новлять хати» [4, арк. 28], «Колись казали старі люди, аби не білили рік у хаті і землю не рушилося» [4, арк. 10].

Виносячи домовину з померлим із хати, тричі вдаряли нею об поріг, що символізувало прощання померлого з домом: «В поріг три рази так труною гримають: то він прощається з своїм домом, зі своїм хатов, зі всіма своїми прощається» [4, арк. 27]; «Коли вже покійника поклали в домовину, з хати його виносять, то три рази домовину торкають об поріг. То так дають знак, що він більше до того дому не вернесі» [4, арк. 9].

Як уже покійного винесли на подвір'я, усім належало вийти з хати, лише якась стороння жінка мала швиденько позамітати («Вимітають смерть, щоб не було два покійника» [5, арк. 4]) і закрити всі двері й вікна, «щоб душа не вернулася» [5, арк. 6].

За цю послугу їй давали хліб і рушник.

До цвинтаря покійників у давніші часи традиційно везли на санях (у будь-яку пору року): «Везли колись на санях покійника. І в літі покійника треба було на санях везти. Такий був закон» [15, арк. 5]; «І на руках несли, і на санях везли» [15, арк. 13]. Не бажано було, щоб труну несли близькі родичі («бо людина буде себе слабо почувати» [5, арк. 4]). Також ні в якому разі родичі покійного не мали копати могильну яму.

Коли тіло приносять на цвинтар, померлому чоловікові розщипали сорочку, піджак, щоб жінка вийшла ще заміж. Померлій жінці розв'язували хустку («вильняли чоловіка») [5, арк. 4].

Мотузок, яким були зв'язані ноги покійника, забирали додому і зберігали. Його, зокрема, використовували, аби в часі доіння не біла ногами корова: «Перший раз як телицю доїш, що вона копає ногов, лише тим шнурком прив'язати, [а]би с так стояла, як мертвий. Правду кажу, бо моя телиці як стала – як довбан. Ну але чи то то помогло, чи що, я не знаю» [15, арк. 30]; «Берут той шнурок, і як корова б'є або телиці, то їй в'яжуть ноги, [а]би їй стояли ноги, як мертві» [15, арк. 30]; «Кажуть, що як б'є корова, тим мотузком зав'язати ноги – вже не буде бити» [15, арк. 43]. Помічним він був і тоді, коли чоловік давав рукам занадто багато волі: «Той шнурок з мертвого помічний, як корова б'є, як чоловік жінку б'є, то руки з'язували» [15, арк. 43]. Також цей мотузок нібито допомагав добре скупитися на базарі: «Одні кажуть, що добре ту мотузку тримати, аби корова не біла ногами, аби телиці не біла, як втелісі. Казали, що добре, як десь на базар іти, добре шось купити» [4, арк. 3]. Використовували його й для «ворожби»: «Той шнурочок, що зав'язуєсі, треба тримати, і як первістка, то об'язати, аби стояла так, як то мертвому ноги. А котрі вміли ворожити, то казали обійти тим мертвим когось, і йому шось там не буде вестисі, чи замуж не піде, чи шо» [15, арк. 5]; «Хлопець не кине дівчину, якщо вона його прив'яже до себе шнурком з ніг мерця» [5, арк. 8].

Як і всюди в Україні, по жмені землі у могилу кидали всі присутні, але не близькі родичі. Не можна було кидати у могилу принесених на цвинтар живих квітів, «бо хтось помре ще один» [5, арк. 6]. Встановивши на могилі хрест, могили рік не «кивають» (не чіпають), «аби [другого] мерця не було» [4, арк. 29]. Подекуди вірять, що до сорока днів душа перебуває на землі, а відтак, якщо за цей час у селі немає другого мерця, то «покійник сидить при вході на цвинтар, чекає на другого» [5, арк. 5].

Неодружених хлопця чи дівчину ховали вбраних по-весільному, з обручками, дівчину у вінку, а хлопця з «косицею» на капелюху. Їм на похорон пекли коровай. На коровай робили зі смереки весільне «деревце», «гільчину», «трійцю». Коровай під цвинтарною брамою ламали й роздавали бідним, а «трійцю» клали на могилу чи на яке-небудь дерево на цвинтарі (як варіант – на куті хати чи на плодове дерево у садку).

Повішеників ховали без церковної відправи «на окопі» (у рові) коло цвинтаря, на неосвяченому кутку цвинтаря або навіть у полі, «далі від праведників», тому що їхню смерть приписували безпосередньо дияволу. Їх не відспівували у церкві і ховали без подзвіння, не поминали, на могилі не ставили хреста. Певні застереження існували і щодо поховання тих, хто згорів: «В нас священик не має права ховати повішеного – гріх, він душу записав дияволу» [10, арк. 8]; «Лихе приступило, що він сі повісив. І ксьондз не ховав. В окопі коло цвинтаря ховали» [15, арк. 5]; «Якшо хто повісивсі, то закопають, як скотину. Такий куток на цвинтарі є» [15, арк. 24]; «Як повісився – ховали на полі або на краю цвинтаря» [10, арк. 34]; «Хто повісився, ховали збоку. В нас один згорів, то ксьондз не х[о]тів гроба печетати» [15, арк. 13]; «Священик не йшов, як потопленник або повішеник, такий, що сам на себе руки наложив. То їх так на цвинтарі, але збоку ховають. То він буде відповідати за то, що руки наложив. Диявол [його] опанував» [8, арк. 4]; «То лиш тому хрест не ставиться, що повіситься, бо то кажуть, що злий дух його підкусив, що то він не божа людина. Ото як цвинтар, то тих так у

куті ховають» [8, арк. 41]; «Тих тоже ховають, але вже так у куточку, вже священик їх не ховає, тих людей, що самі на себе... дияволу вже душу віддали, бо то як вже втопивсі намірено чи повісивсі» [8, арк. 19]; «В нас недавно був такий випадок, то поховали, як бульбу в грядку, без нікого. То та душа йде в пекло» [4, арк. 14]. Самогубців належало ховати сразу, «щоб сонце не сходило і не заходило» [5, арк. 11].

Як і в інших регіонах України, на Богородчанщині також траплялися випадки, коли родина приховувала характер смерті самогубця і його ховали як звичайного покійника. У такому разі це нібито загрожувало дуже громовим літом (відтак – бурями, пожежами). Після такої відправи переосвячували дзвони, що втрачали, на думку людей, свої властивості. До радикальних дій, як-от перепоховання тіла, однак, не вдавалися (очевидно, побоюючись кримінальної відповідальності): «Як поховати повішеника на цвинтарі – дуже літо буде, що гримить. В нас так було, що повісилась, і не призналися. То хоронили священики і дзвони дзвонили, – то потім ті дзвони пересвячували. Вони вже нездали, бо нечисті[й] силі послужили» [10, арк. 24]; «То за меї пам'яті раз таке було, що повішеника трохи не посеред цвинтаря поховали, бо його мама з священиком дуже добра була. І хрест поставили, але якось, слава Богу, нічо[го] не сталося. Люди нарікали, казали, що то не повинно так повішеника ховати, але відкопувати ніхто не відкопував» [8, арк. 41].

Відгомонам глибокої архаїки позначене ще одне вірування, яке стосується «нечистої» смерті, нібито якщо поховують мерця, якого перевезли через «границю» села, падатимуть зливи: «Колись хіба за мерце таке казали: з-за границе везуть – та й за того доще падуть. То як десь тепер, як людина десь далеко, ну там в Києві, вмре, та й везуть сюда, то бачили казали: як з-за границів привезуть мерце, то дощі дуже падуть» [8, арк. 28]. Як бачимо, такого мерця сприймали вже як «чужого» для своєї громади, як такого, який приносить шкоду.

Убитих блискавкою або тих, що випадково втопилися, ховали за всіма правилами, не вважаючи цю смерть особливо «нечистою». У цьому випадку зважали на те, чи людина не мала умислу заподіяти собі смерть, а отже, не согрішила: «Як грім вбив, ховали на цвинтарі. Не дозволялося ховати того, що повісився або спеціально втопився» [10, арк. 24]; «Таких, як грім, або як си втопив у воді, сам ніби сі купав та й втопив си, то нормально хоронять, а таких, що собі сам вдіяв смерть, то окремо – там [на цвинтарі] є такий кутчик, виділили. Бо він несправедний, бо душе його несправедна» [8, арк. 10]; «Оту не можна ховати на цвинтарі людину, яка сама собі, на себе руки наклала, там, втопилась спеціально чи повісилася. А таку, що грім ударив, то казали, що то грішна людина, бо її грім убив, а взагалі її ховали на цвинтарі, тому що вона не виновата, що грім вдарив» [8, арк. 11]; «Як громом забило, можна з хрестом ховати. Це цих не можна, повішеників, бо він загубив свою душу сам. І утоплеників не конче, але ж утопився-то він не з свеї вини, а найбільше – повішеників» [8, арк. 33].

Стосовно убитих блискавкою побутувало доволі логічне пояснення, що навіть коли у такій людині й був «нечистий дух», то Бог убив його блискавицею, і вона йде на той світ уже безгрішною: «Як людину грім вбив, кажуть, що Бог відпускає її всі гріхи, бо в тій людині чорт, що Бог б'є чорта, отаке я чула» [8, арк. 49]; «Моя сестра Палагна каже, що така людина, що то грім вбив, то є праведна, бо казали, що за нею ховавсі нечистий, і Господь-Бог хотів вбити нечистого, і ця людина потерпіла, ніби так, бо за нею ховавсі нечистий, так казали» [8, арк. 18]; «Колись казали, я таке чула, що диявол чи як, з Богом ся суперечав. Та й казав Бог, що «Я тебе громом уб'ю». А диявол каже: «А я під людину сховаюсь». А Бог каже: «Я й людину вб'ю, та людина буде в мене щеслива – ніби у раю – вона через тебе погинула, але і людину вб'ю, і тебе вб'ю, як ти сі під людину сховаєш». То отаку я бесіду чула» [8, арк. 28].

У місцях, де поховані «безпірні» покійники, може щось «водити», шкодити людині: «В нас тут в лісі багато людей з війни побитих. І лісник йшов ввечір пізно, то його як завело в такі тернини, а йому ся здало, що він зайшов до хати. То на другий день як

встав – а він думав, що на лужку спит. І він довго не жив» [15, арк. 5].

Щоб не боятися покійника після смерті, належало дивитися на похороні не в яму, а – догори: «[...] Ну, і вона сі не бояла, бо всі діти ревали за ним, як худоба ревали, і там одна жінка зляпала їру за голову отак, як клали яму в долину, то вона каже: «Ірко, не дивісі удолину, дивісі догори». І кажуть, що той сі не буде боятися. Я таку приповідку чула вже не раз: як ховають мерця, не дивісі туди в яму, але дивісі догори. І вона сі не бояла. Вона сі ходила, як магір (як маляр, тобто сміливо, без страху. – В. Г.)» [15, арк. 5].

У той самий день, коли померла людина, варили коливо («коливо», «кутя», «пшениці») із зерен пшениці, прикрашаючи його викладеними у формі хреста сушеними відвареними сливками і цукром-рафінадом або цукерками, шоколадом. Коливо три дні стояло біля ніг покійника: «Коливо – з пшениці, і навхрест прикрашали сливками і цукром-рафінадом. Коли не було цукру, то цукерками. Воно стояло три дні коло померлого, потім замотували в полотно, несли до церкви святити. Потім приносять додому, і кожен мусить попробувати. Скільки візьме зерен пшениці – стільки «Отченашів», скільки сливок, цукру – «Вірую» [2, арк. 9]. Цукор із коліва вважали помічним на лікування більма [2, арк. 9].

Виделок на поминках не кладуть, – їдять тільки ложками [2, арк. 28].

Обов'язковою поминальною стравою була рисова каша на молоці: «Тому що вважалося, що з чого людина починала своє життя, тим повинна і закінчувати» [2, арк. 17]. Кашу варили, не помішуючи, і лише у новому, не вживаному ще горщику. Подавали її наостанок: «Каша – основна страва [на поминках]. Молочна каша з рису. То вже на самому послідку. Кажуть: «Як дам кашу, то настрашу» (тобто, люди мали вже розходитись. – В. Г.)» [4, арк. 12]. У с. Пороги виявлено мотивацію цього звичаю: «Кашу подають на поминках в останню чергу, щоб велася худоба» [2, арк. 13].

Каша з рису призначалася також безпосередньо для померлого, який ще нібито мав прийти на вечерю. Відтак, як уже вона перебула через ніч у хаті, її віддавали «запростибіг»: «Після похорону ставлять масло і кашу, хліб у новій посуді. Каша з рису, на молоці. Раненько до схід сонця все то несуть бідному. Таку кашу дають і на 40-й день, і на рік в кінці обіду» [4, арк. 32], «Для тої каші купляли нову посуду. Каша мала стояти на вікні, і туди ставили хліб і масло, потім несли бідній людині. То називалося вечеря мертвого, і людина мала помолитися за душу померлого, і цілу ніч має горіти свічка» [2, арк. 13]; «В той вечір (після похорону. – В. Г.) роблять вечерю в новій посуді. Кашу готують, кладуть кашу на стіл, нову посуду. Ложка нова має бути. Кладуть на стіл ложку масла і хліб. Хліб – хто який має: чи життній, чи пшеничний. [...] Як зварять тому кашу, то кличуть такого біднішого чоловіка і віддають йому тоте масло, і кашу, тому посуду. Він забирає і має помолитись, бо кажуть, що ще раз на вечерю прийде померлий, щоб тому кашу з'їсти» [4, арк. 28]; «Як поховують, то рідні мають сидіти цілу ніч, не спати, і вони варять вечерю. Варять рисову кашу і кладуть у таку посуду, аби вона була невживана. Ложка має бути нова, горнятко нове і ложка масла. Цілу ніч та вечеря стоїть і світить коло неї свічка. На другий день ту вечерю несуть бідній людині, що не має нікого. Ту вечерю варять, бо має прийти душа покійника. І кажуть, що буває слід, що вона їла ту вечерю, але в мене мама померла – і такого не було» [4, арк. 31].

Покійні, особливо батьки, могли показуватися живим уві сні, якщо ті за ними дуже плакали: «Як мама вмерла, то я дуже за мамов плакала. Я так за мамов плакала, що не давала, видно, мамі спокою, і мама міні – я сплю – і міні сі снит. Я вже тепер так не плачу. І мені снитсі, що я на гробі, і мама виходет з гробу живі, так як ми їх одівали, так вони виходет, і снилисе. То я так хотіла все, [а]би в[о]ни міні снилисе. Але казали: «Мині довго з тобов ни мож[на] говорити. Мене надовго не відпустили». А тепер вже би-м хотіла – то вже ніколи ни снитсья» [14, арк. 6]; «Мала, Іра моя, перед Введенієм, бо то він на Покрови вмер, йшла до сестри, до Парані. Та й вночі прийшла, та й ще собі, каже, думаю: Боже, Боже, як ви сі всі боїте, лише я сі не бою. Так собі стала, поплакала і легла. А він сі снит, каже Іра моя, – мамо, снитсі мені тато, що влітає до хати такий обсніжений.

«Тату, ви [з]відки?» – «А я йду та й повернув подивитисі, що ви робите». – «Тату, та як повернули, а ви вже не будете з нами жити?» – «Нє, не буду, я йду та й по дорозі повернув». А вона каже: «Тату, тату, та вас так сі всі боют, лише я сі не бою». – «Іра, я видів, ти з ночі йшла від тети. Я хотів сі показати, а потому думаю – ай, буду сі показувати, будеш сі бояти». Вона каже: «Я сі пробуджею, а то сніг такий дійсно йде...» А то не було від Покрови мерце, аж тогди на Введеніе баба під лісом вмерла стара. А він йшов по ню так. Та й так повернув і так поговорив, шо я видів і не хотів сі показати» [15, арк. 30].

Як бачимо, наведені свідчення містять ще декілька цікавих деталей. Зокрема, тут зафіксовані вірування про те, що душі померлих бачать, що відбувається у світі живих, і можуть їм показуватись, якщо забажають. Також довідуюсь, що вони приходили до тих осіб, хто мав померти, супроводжуючи ніби на той світ інші душі. Стосовно цього наведемо ще одну характерну бувальщину: «А сон дає навішки (пророчить майбутні події – Л. О.). Її мама (мати С.М. – Л. О.) і моя були дуже дві товаришки. І моя мама вмерли швидше, її мама сі лишила. Десь, відав, за два дни сниться моїй доньці, сниться, шо до нас приходить моя мама, її баба, і каже: «Відведи мене до баби Довбушки, я так давно в неї була, відведи мене, Оксанко». І Оксана каже – я взяла бабу попід руку, і відвела до Довбушки, і сама вернулась», – і через два дни баба вмирає» [11, арк. 55].

Якщо хтось дуже плакав за покійником, вважали, що це недобре, адже на тому світі ці сльози нібито топили померлого. Уві сні він давав це зрозуміти: «Знаю, шо мої родичі як повмирали (я дівкою була, і так плакала...), і так ми сі приснив сон, шо мої батько з матір'ю, вони до півроку були повмирали, одне в свято, у Коляду, а друге осьмого липня. А я дуже плакала, бо мені гірко було, а мені сі мама снила, шо вона з татом іде по дорозі отут, а тато ось так у воді. І стали вони тутка на мисток, а той місток топиться, а мама-небожка каже мені: «Дай мені, – каже, – руку». – Потому пішла я до старої жінки такої та й кажу: «Шо то мені, нанашко, таке сі снило?» – А вона: «Не плач, дитино, бо ти, – каже, – в сльозах їх вже втопила, топиш їх в сльозах» [8, арк. 4].

В одній із зафіксованих на Богородчанщині оповіді жінці заборонила плакати за померлою донькою якась «пані». Що характерно, цей персонаж (подекуди це пані у білому), якого ототожнювали зі святою П'ятницею, з Богоматір'ю та ін., як правило, давав людям якусь засторогу, що зафіксовано в такому тексті: «В моєї баби було дев'ятеро дітей, то в них вмирали діти великі. [...] Як вмерла найстарша, Ганнуся, то вони все ходили на цвинтар. І одного разу йшли з Богородчан і повернули на цвинтар, і там плакали та й вснули, і їм сниця, шо якась пані – попід руки, і вивела її геть за цвинтар і сказала: «Більше не йди, бо вона наполовину в воді лежить». – Так баба сльозами накапала. То це баба вже казала мені сама» [13, арк. 30].

Аби хтось про щось забув, зокрема, щоб не тужив за покійним, використовували так званий «забутий хліб» (хліб, забутий у печі): «Як хтось не може забути щось дуже довго, як жінка за чоловіком дуже банує, худобина дуже риче одна за другов, то кажут, о, [а]би десь забутого хліба найти» [15, арк. 73]; «Як корова риче, або людині, то добре щось таке забудькувате з печі дати, як от десь хлопець не може за дівку забути, або дівка за хлопа, то давали, аби вона не банувала...» [14, арк. 7].

Зрідка на Богородчанщині зустрічаються вірування, що покійні сняться на дощ. Домінуючим, все ж, є переконання, що коли померлі сняться, то вони чогось хочуть. У таких випадках, особливо тоді, коли покійник мав якийсь конкретне прохання, йому подавали те, чого він хотів уві сні, «запростибіг». Також молилися за них, несли на могилу хліб, світили там свічку. Свічку ставили й у церкві, замовляли панахиду: «То як снеться – то щось вони хотєт» [14, арк. 2]; «Як батьки сняться – то вони щось хотять. Наймали панахиду» [14, арк. 16]; «Снитсі – хоче, [а]би за него помолитисі» [15, арк. 43]; «Як снитсьі – так кажуть, шо треба каліці якумсь дати, аби той помолівся за тов душев» [11, арк. 3]; «Як сняться небіжчики, молитисі треба за них, свічку дати, – щось вони хочут» [14, арк. 10], «То як сниця – чогось править чи голоден, то казали – хто прийде, треба дати щось поїсти, чи щось там дати – якусь

жертву дати. І молитись. Бідним, або комусь віднести» [14, арк. 5]; «Наприклад, може помериний приснітися, що я хочу їсти. Дивіться, в мене вмер зять, дець перед Великоднем. І сниться моїй внучці, що він прийшов. Вона каже – вуйку, я вам дам гроший, а він каже – міні гроший ни треба, от солодкого дай, бо я три дни вже ничего ни їв. Так сі приснило. І от, міні сниться, і нести треба до церкви. І люди йдуть... і хліб треба нести. І було солодке, то вони взяли занесли до церкви його» [14, арк. 2]; «То кожному своє сниться. От в мене вже чоловік помер, мама, тато, – то бувало не раз, що шось сняться, придуть та й шось просять чи їсти хочуть. «Я си нині не їла», – тако мені мама казали. То коли душа голодна, то вже кажуть, що треба їй шось дати, на цвинтар занести чи ксьондзу» [11, арк. 3].

Траплялося, що інколи забували покласти в домовину яку-небудь річ, поручуючи тим самим останню волю покійного. Якщо він після того снівся, цю річ «передавали» йому з іншим покійником або ж, як і в попередньому випадку, віддаючи «запростибіг»: «Так кажуть, то як другий хто вмер, то треба йому в труну покласти, він передасть. Або ше можна бідному якомусь передати, треба завжди бідним, калікам шось давати. Вони будуть молитись за тебе і твоїх рідних» [11, арк. 8]; «Сниться довго – то від того, що їй шось не дали з собою, траур не дотримали. То як не дали шось, то тре[ба] іншим покійником передати або жебраку якому, щоб той помолився за душу померлого» [11, арк. 27]; «Як сниться, то ми служби наймаєм, хліб на могили несем, а коли забули що покласти – то треба якомусь бідному дати чи на базарі де, чи під церквою, чи в селі» [11, арк. 46]; «Сниться – то треба хліб занести на могилу, помолитись і все пройде. А як вже шось забули покласти, то треба жебраку де на базарі дати, щоб ще той за його душу помолився» [11, арк. 43]; «То просто треба було передати те, що той просить, через когось: чи жебрака, чи другого покійника» [11, арк. 24].

Подекуди вірять, що хліба уві сні просять лише померлі скнари, однак користі від задоволеного прохання вони вже не отримують: «Сняться, якщо не давали бідним за життя» [14, арк. 7]; «Як тото батьки живуть богато, а нічо[го] нікому би ни погостили, нікому нічо[го] би бідному не дали, лиш для себе вони живуть – от може вони шось і вимагають – хліба на тім світі, але той хліб, що вони вимагають – то він їм не попаде, як ви за них дасте, – то вам попаде, ви будете мати на кім світі» [14, арк. 6].

Коли покійні не переставали снитися й після виконання всіх регламентованих дій, їм у могилу забивали осикового кілка (с. Глибока).

Іноді мертві батьки у сні сповіщали, що прийшли підтримати дітей, допомогти їм: «Снилося, що прийшли тато, а я знаю, що їх нема. А я кажу: «А як ви сі [з]відти добрали?» – «Так, полегонько добрався, пришов я тобі шось помагати» [14, арк. 10].

Траплялося, що овдовілій дружині снівся померлий господар: «Прийшлось – оббивала-м перед хатов скіни, бо то колись студінь було. Ну а не було на цілу хату таких. Я взяла [з]відти дощок, [з]відти, посередині забилисьмо ків, ну та ісьмо набили там соломи та й так хату оббили... А він мені сі ввечір снит. Так сі мені снів рік, – що-м робила, то-м всьо мені сі снів. Та й каже мені: «Слухай, що ж ти так загату оббила? Там на поді на бантах кілька дощок є – ти не могла цілі дошки взети та ті споювала?» Я йду до стодоли – дійсно в мене на бантах стоять дошки довгі. І так всьо-всьо, що ни робиця...» [15, арк. 29].

Як і в інших етнографічних регіонах України, на Богородчанщині побутували уявлення про те, як мертві ночами приходили відвідати свою родину. Колоритними є варіанти одного сюжету, основу якого складає типовий для таких текстів принцип алогічності:

1. «Ходив мертвий чоловік до жінки. Вона пішла сі попа радити, що робити. Мучить її вночі. Піп їй там шось порадив. Коли він приходит, ти сиди, дивісі в дзеркало і збирайсі, аби ти не спала. Він прийде і буде тебе питати: ти куда сі збираєш? Кажі – на весілле. Кудя? А брат з сестров сі женит. А він скаже – то не може таке бути. А ти – а то може таке бути, аби мертвий до живих ходив? І каже, що так вона зробила, і так пропало, і

більше він не приходив» [14, арк. 12];

2. «Я чула таке, що помер чоловік, та й приходив до жінки, та й лігав у ліжко. Ну та й так шо в[о]на вже сі радила людий, та й священика. І так він щоночи приходив до хати. А потім сказали їй купити зеркало та й гребінь і сісти й чесатисі, і що вона має казати, – він в дванадцятій годині все приходив. І в[о]на так сіла й розмеласі і чесаласі перед зеркалом. І він прийшов і каже: «Куда ти сі збираєси?» Вона каже: «До шлюбу». А він каже: «Не пора тобі до шлюбу йти». А вона каже: «Як не пора мені до шлюбу йти, так не пора тобі, мертвому, до мене, живої, ходити». І він як луснув дверми, як звіялисі вітри, та й так, що вже більше не приходив» [15, арк. 70];

3. «То казали, шо то упир і шо має двоє серців, – то одне вмирає, а одно ще живе. То ше колись казали, шо вмер чоловік та й до жінки дуже ходив, мертвий, та вона вже сі кожному кривдувала, шо мертвий до неї приходе, а їй порадили, аби вона сі убрала якби молода і вділа макітру на голову, а він як прийде та й каже: «Ти де так сі вбрала?» – а вона казала, шо до шлюбу. «З ким?» – «З братом». – «А ти де таке виділа, аби сестра з братом до шлюбу йшла?» – а вона каже: «А ти де таке видів, аби мертвий до живої ходив?» Та й він як гримнув дверима, та вже більше не приходив» [11, арк. 54];

4. «Було таке, шо ходили. Наймали службу, щоб не ходив, там щоб гріхи йому відпустились. Ше раніше були люди такі спеціальні, шо вони то гет відгортали. Йшли до тих людей, вони казали, шо мають робити, і вони то роблять, і ті – гет. От в нас вмер один на тій стороні, я не пам'ятаю точно, говорили, вмер, а відтак він ожив і ходив до свої жінки, і так ходив мертвим, до неї ходив. От він колише собі, колише дитину, сяде собі за лаву – і його не видно, нічо[го], колише дитину, колиска сі гоїдає, а його не видно. О, та й казали, шо вона має робити. Шось ступу брала чи шо, він каже..., а вона каже: «Хіба так можна, аби мертвий ходив до живого?» Вона так сказала йому, і він пішов. І так відправила – і всьо, вітри подули, та й всьо» [11, арк. 29];

5. «Упир о дванадцятій годині приходить до жінки, – як півень запіє, то він утікає. Тоді жінка засвітила свічку, вбралася у весільне плаття, а на стіл поставила горщик. Він каже: «Чого ти так вбрала?» А вона каже: «Бо я сі віддаю за брата». Він каже: «Та де то можна за брата виходити заміж?» А вона каже: «А де ти видів, щоб вмерлий до живої приходив?» Та й він більше не приходив до неї» [3, арк. 10].

В іншому варіанті позбутися померлого допомагає священик за допомогою дзеркала і горщика каші:

1. «Треба молитися, то й не буде приходити. До одної жінки приходив померлий чоловік. А він її бив за життя. А все до дванадцятої години приходив. Вона дуже боялася, і діти боялись. Вона пішла до священика. Священик сказав їй зварити горщик каші і покласти його на опічок коло дверей (бо піч завше біля дверей). То він приходить, дивиться в дзеркало, – а він показався, сам чоловік той. То священик тою кашею на дзеркало бив, аби той чоловік більше не приходив. Він як забрався тогди, то вже більше не ходив. Треба казати, як хто ходит: «Аби Бог дав, абись ходив по шкалах» [4, арк. 29];

2. «Колись був чоловік, і все жінку бив. І одного разу він вмер, і все приходив до жінки, і все бив по креденці руками, воду перевертав. Він все перевертав о дванадцятій годині. Жінка дуже його боялася, і пішла та жінка до священика. І він каже: «Візьми звари горшок каші, і поклади кашу коло комена, і до горщика приклади дзеркало, і він себе бачить в дзеркалі, і він так сі напудить, і тоді не буде мати такої сили, тоді жінка має сказати: «Аби ти більше мені не приходив, [а]бис ходив по шкалах», – він тоді забравсі та більше до жінки не приходив» [3, арк. 13].

В одному тексті натрапляємо на характерну віршовану примовку померлого упиря, що, можливо, свідчить про якусь її ритуальну значущість (можливо, про зв'язок упирів із дощем):

«Була собі молода пара. Чоловік помер, а на другий день прийшов до милої. А вона каже: «Та ти ж помер!» А він: «Доц паде, упир іде, чи ти, дівко, не боїшся мене?» – «А де

би я боялася, як ти мій миленький?» А він у цю ніч задушив її» [3, арк. 6].

Тексти про відвідини мертвими живих побутують, однак не лише у формі оповідок, але й як бувальщини. Як приклад, такі розповіді про відвідини мертвим чоловіком дружини:

1. «Тут одна жінка розказувала, що приходив до неї чоловік. Він помер, і він приходив і приходив. І в[о]на його боялась, і тікала, і не раз такої він з нею лягав спати і казала, що так спав з нею, як чоловік з жінкою. Казала, що такий холодний був, як лід. І потому люди її радили, то казала, що вона йшла і якісь три ножі забила в гріб. Та й більше не приходив. Люди кажуть, що то не чоловік приходив, то демон якийсь приходив до тебе» [15, арк. 71];

2. «А мені ще Олюся Оража розказувала, що Марися Савчукова казала, бо то її чоловіка утопили в кирниці, що він ходив та й ходив до неї, та й, каже, лягає такий студений коло мене, та й, каже, коли [чую] – він так дрова рубає, коло ковби, а на рано піду брати – та нема. Та й приходив, а вона сі Паливоди кривдувала, що не дає їй спокою чоловік, що приходе мертвий. А він каже: «Він доти буде ходити, поки ти не знайдеш собі другого». А ще якийсь (то по війні було) за молоком такий ходив військовий, і вона його приймила на ніч, і він (утопленик. – Л. О.) як прийшов, як подивився, що є другий, як гримнув дверми, – і більше не приходив. І каже, що відтак її здибає Паливода і питає: «Як, Марисю, приходе ще чи не?» – «Не, не приходе». «То будеш видіти, що буде з тим, що був». І відтак того (військового. – Л. О.) вбили у Глибівці. Що той (утопленик. – Л. О.) того, що коло неї спав, звів» [11, арк. 55].

Часто самого померлого не бачили, однак він виявляв свою присутність тим, що уночі гримав, не давав спати тощо.

В іншому тексті йдеться про те, як померла мати приходила до дітей: «Ми як йшли до Гошева, малі, то просилися до чоловіка на ніч. а він каже – я би вас приймив, але в мене жінка вмерла, в[о]на вночі приходит. То прийде, діти чеше, у печі палит, баніки кладе, всьо, і зникає» [15, арк. 13].

Навідуватися після смерті могли не всі покійники. Як вважають на Богородчанщині, «То хіба померлий ходит, якщо він мав з тим діло, з тими сатанами» [15, арк. 24], «То як має дві серці чи шось ворожит, то буде ходити» [15, арк. 4]. Тут також побутує вірування, згідно з яким «Мертвий може потети. Потинає якомсь, та ги припаражовує, та ги мову умкне» [15, арк. 43]. Характерної назви «потинач» у селах Богородчанщини не виявлено, так само не вважають таких померлих і упирями. Мертвий упир при зустрічі нібито може задушити людину.

Щоб позбутися небажаних відвідин, йшли до церкви, аби «ксьондзи читали молитву», священник читав на порозі хати «Євангеліє», окроплювали хату свяченою водою: «Як зла душа вмирає, то буде ходити. То в нас колись такий сусіда був, то він все вилюскував в коморі, і не могли йому нічо[го] зробити. Та й довго так мучив, а потім покликали ксьондза, та й окропили свяченою водою, клали свяченину всяку, та й вступився» [11, арк. 3]. Часто наймали службу Божу в декількох церквах: «Тут один приходив партійний, що вмер несповіданий. Він приходив додому, то жінка найняла служби в багатьох церквах, не в одній» [4, арк. 31].

Якщо ж не допомагало, тоді йшли до тих, котрі «щось знають», обсіпали могилу освяченим маком-«тріскуном» («самосієм») чи вівсом: «Йшли до якоїсь ворожки, бо ще є такі калдуні, та й шось шепчуть, дають шось» [15, арк. 24]; «Кажуть, що як ховають і як боїться, аби не приходив чоловік, то бере або вівсом, або маком сипле, – поки він візбірає, аби до хати не дійшов» [15, арк. 24].

В окремих випадках побачити покійних прагнули зумисно. Це нібито можна було зробити, вийшовши вночі на місце, де виляли воду після обмивання мертвого тіла. Завершувалися такі спроби зазвичай важкою недугою, адже «мертва» вода шкодила всьому живому: «В нас був у селі такий випадок, що як покійника купають, то була така жіночка, вона дуже за чоловіком желувала, та як скупали, та несуть так купіль вілети, де люди не ходит, аби худобина не стала, десь так несуть в таке незахідне

місце, під пліт у кутичок. Ну а вона ввділа, де вінесли, та й вночі встала та й пішла на то місце, де купіль виллели, бо казали, що вона буде його видіти. То як сі зв'яв вітер, як її шось сі зробило, та сім неділь з ліжка не вставала... Колись і духів визивали. Якось одна свою маму визивала, то її такої шось сі зле зробило» [15, арк. 71].

Небезпечно було й кликати покійних: «Я в лікарні була, і мені якась жінка розказувала, не знаю, з якого села, що в них якесь дівче вмерло вже велике, а вони дуже там з другим дівчетом товаришували. І десь тото дівче пасло корову недалеко коло цвинтаре та й все кричело: «Олько, ходи до мені, ходи до мені!» – все тувю кликало. І її такий голос сі з цвинтаре причув: «Через дві неділі прийдеши ти до мене...» Вона прийшла додому, мамі розказала, і через дві неділі вона вмерла. Та й тота жінка каже: «Ніколи мертвого не кликати» [11, арк. 55].

Викликати покійних із тамтого світу могли нібито й чарівники. Вони знали, як оберегти себе від померлого, як і те, що таке викликання не дає упокоїтись душі померлого, усталитись їй на «тамтому» світі. Це виразно простежується на прикладі однієї натуралістичної бувальщини зі с. Луквиця: «Ходила я до одної жінки, у Солотвині, по зіллі, мені дитині треба було. Приходжу я до теї жінки. Жінка така висока, довга, стара, худа, чорна, носата, ну така... міні сі тогди страшна показала. Дала мені того зіллі за рубель... В хаті так закурено, не білено в тій хаті великі роки. А стоїт два портрети в хаті: дівчини і хлопці. А я так кажу: «Чиї то в вас такі файні діти?» А вона каже: «То мій син і моя дочка. Моїх дітей знищив Гринь Яремчуччин. Та й, – каже, – я його вікликаю. Мертвого. Я його кличу. Видиш, – каже, – оттой стів? Той стів, – каже, – без цвеків. А під тим столом горнець. Я кладу горнець на той стів у дванадцятій годині, і вікликаю його. Ану ночуй, – каже, – в мене та будеш видіти». А мені волоссі так дибдиба... Боже, думаю, я лишила дома малу дитину, а мене мертвий пітне, або вхопит, або що, та й по мені буде. «Я, – каже, – його вікликаю, а він, – каже, – приходит – по лікті в крові, руки в него». І проситьсі: «Не клич мене більше. Бо я не можу попасти тудя, [з] відки ти мене кличеш». А вона каже: «Я тебе кликала і буду кликати, бо ти знищив моїх двоє дітей, я не маю коло кого дожити». Та й каже: «А [в]о, ночуй в мене та будеш видіти». А я так сі перелякала, та помаленьки, помаленьки, попри вікна – в двері і пішла...» [15, арк. 43].

Властивість приходити після смерті до живих є невід'ємною складовою характеристики упирів, а також і відьом. Стосовно упирів, то крім зазначеної вже причини (у них – два серця), їхні походеньки мотивували тим, що упиря «земля не приймає»: «Казали, що його похоронити дуже трудно, що його землі не приймає, того упиря. Ну, він що зробити може: як поховають, то він встає, то він буде ходити тобі по подвір'ю, буде робити збитки, якщо ти шось неправильно там сі з ним поведеш» [11, арк. 35].

Щоб упир після смерті не шкодив, також пробивали мертве тіло чи бодай моголи залізним або осиковим кілком: «Як він умер, то за ним дуже люди вмирили, пробивали ше колом залізним чи яким у тім гробі» [15, арк. 13]; «Упир тим страшний, що в нього два серця: він от ніби вмер, а друге серце то живе. То тоді брали чоловіки осиковий колок та й йшли на могилу тим колком її пробивати» [11, арк. 43]; «Упирі – то такі, що якби мала дві серців, – що ніби помер, а друге серце ше живе... То ходили пробивали йому могилу осиковим колом» [11, арк. 11]; «То вже кажуть, що як він помре, то робить людям зле, що ходить, що треба пробивати, на цвинтарі, через труну осиковим колом, осиков пробивати серце» [11, арк. 54]; «Упир як помирав, то друге серце щоб вмерло, треба було могилу осиковим кілком пробити» [11, арк. 27]; «Казали таке, що він мав два серця. То він як помирав, то йому було обов'язково пробити те друге серце. То так тато розказували» [11, арк. 23].

Так само чинили і з відьмами: «А колись була приповідка, що ше як помре відьма, то ше раз відкопували і серце пробивали осиковим колом. То як вона померла, то вона лежала в труні і була, як молода, та ше й приходила до своїх рідних та й не давала спокою. Вона

все в дванадцятій ночі вставала і приходила. То мусили відкопувати» [11, арк. 23].

Про те, як живий упир зарадив в одному із таких випадків, докладно йдеться в такій бувальщині: «Був чоловік, та й вмер. Вмер той чоловік, і так людий мерло, як соломи. Так півсела майже людей вімерло. У Розівні. То було дуже давно, то наші мами розказували. Ну і прийшов якийсь чоловік з других сіл і каже: «Люди, ходит зо мнов, бо то півсела людей вівмирає, кінце не буде. Бо я такий самий (Так признавсі, каже). То людина сі родит і має дві серці. Він нічо[го] не винуватий, шо він сі такий вродит. То одно серце вмирає, а друге серце ходит (Як то, каже, ті опирі). І каже – ходит зо мнов. І взев собі такий з осики ків затеса в такий острій, і косу, і кватирьку (чвертку) горівки. І тоди – розкопуйте яму. Розкопали яму, то він лежав долівниць отак, казали. Не – горінци, але долівниць. Обернули його, то людий багато зійшло, він уже закликав, люди сі зійшли на то чудо дивити. І тогди, каже, [а]бисьти сі не бояли, як буде кров брызкати, [а]бисьти сі не гидили. [А]бисьти стояли, [а]бисьти нікуди не йшли. І тогди обернув його і косов розважив йому зуби. Як розважив зуби – і висипав туди ту чвертку горівки, аж поголькотіла – ціла чвертка горівки. І тогди взев осиковий ків – і в серце. Як так ударив, та каже, шо так кров сі лєла, як з барана, так по тих людих – люди сі дивили. І Бог простив. І закопали його, і вже люди не вмирили. І він каже: «Люди, і я як умру, [а]бисьте зо мнов таке робили. – Так сказав. – Бо я не винуватий, шо я такий є вроджений» [15, арк. 66].

Одну з найколеритніших розповідей про посмертну появу відьом та упирів зафіксовано у с. Хмелівка. З неї дізнаємося, що ті до року не вмирають ще остаточно, можуть з'являтися у вигляді тварин (свиней) чи й у своїй подобі, іноді – зверху на платві (як це притаманно і для так званого «годованця» – домашнього духа): «[...] Збираєсі мамина мама на вісілі. А баба заслабла. Той дідо каже: «Моя баба слаба – храни». А мамина мама вже тоди каже: «Та я піду та й корову відою» (Бо вона не давала доети корову по цілий час). – «Е, вона ще сама відое». Відоїла корову, вілізла на піч та й храни. Храни та й храни, – пішла баба на вісілі. На вісілію там, а дідо приходе: «Ходи-ходи, бо баба вмерла». Та й пішли бабу споріднували. А то була ще татова сестра. У Розівні вона жила, Парані. Та й, каже, тогди впоріднували, та й хлопц (бо то колись хлопц помагали, зібрали, вмити треба було, та й так) пішли до тої хати до гїда та й сидет та й курит. А там мєртвец у хаті, а дідо віліз на піч спати. А тої сестра Парані запалила у хаті (то в печі палилосі і кагли такі були, затикали надворі каглу, внучі мали, не було шубрів). Та й каже – я затикаю каглу, а дідо гуворе з бабов мєртвов на печі. Та й каже: «Цїхо будь, цїхо, бо Парані каглу затикає». А вона з тов каглов та аж до тої хати залетїла, каже: «Йой, дідо з бабов онде гуворе мєртвий!» – «Ти, Параню дурна, як то?!..» – «Та гуворе! Казав, [а]би цїхо була, бо Парані каглу затикає. Бігме Божий!» – «Ти, Параню дурна! Ти цо, скрутилосі?» Входит до хати: «Дїду, шо то ви говорили?» – «Аї, мені цоєсі сі сніло». Та й снілосі – та й снілосі. Зробили мене дурнов – ну та най буде... Ховають бабу – дідо цїлоє бабу. Як поцілював бабу – так лише впав. Дїдо. Захаркотів, і упав, і всьо вже... Бабу – на цвинтар, а там вже сі гостили троха ввечір. Виходе Парані надвір, а баба отак – в вікно дивитсі, за дідом. А дідо лежит, слабій вже, але ще доходить, ще не так. В вікно дивитсі (А то колись вбїрали молодїй, бо я сі ще віддавала, то не було вельонів, а був такий білий фартух, тутка рантух з кращици такий робили, отак довго, і мїртвов і квітками так плели, і так вінець був, і теті стончки, і той так рантух клалі, такий рантух був по колїно. А як вже вмираїи, та й тобі той рантух ше тримали вісівний та й так клалі той рантух. Так бабу цє в рантуху поховали). Вона каже: «Та баба під вікном оде стояла та й сі дивила, в рантуху». – «Ти, Параню, здурїла чи не?» – «Та Бігме, правда». Та й тоди другої днини дідо вмер. Вмер, та кажут, шо рік ходили. Рїк ходили дві свині. То, ка'їт, видїла-м на свої очі. До полудні – не. А з полудні – їдут дві свині в загороду і так рьохкают, але, каже, такі жовті, не такі як свині звикли, але жовті, мєртві свині. Нічо[го] не казали. Ні до них хати не йшли, лише у їх хаті. То так цілу ніч лускают. Там якась скрині, то ж там було всьо. Так догори ногами всьо перевертают, лускают. А по опівночі – вже тихо. Ну і знов посправляють там удень той куфер, ще цоєсі, – знов на

другий... Колись, каже, бере моя мама граблі, і дитину тримає на руці. А дідо – на платві на тій хаті (бо то через сіни дві хати). А дідо на платві отак лежить. Мама (мамина мама) каже, що я виджу, але беру граблі та й – лежиш отамечка – деревій! А дитина каже: «Мамо, та бий діда г'абйома, г'абйома бий!» Вони ся обернули та й пішли, каут, та й так... Та й каже, що таке виділи. Ну а у рік сі минуло то, так, якби позамітав. То казали, що то опирь та й відьма. Шо вони обоє зійшлись [...]» [15, арк. 31].

Якихось особливих уявлень про потойбічний світ на Богородчанщині не виявлено. «А шо ми знаєм, як [з]відти ніхто не прийшов» [14, арк. 2], – зазвичай відповідають на це питання респонденти. Єдиним винятком у цьому сенсі є сон, який переказала одна жінка зі с. Хмелівка, у якому померлий чоловік розповів їй про те, що чекає людину по смерті: «Мій як умер, то снівсі такою майже цоночі. То казали мені, аби я через вікно псови їсти, хліба кинула. То не буде запроситибіг, але буде псови. А я думаю – а, най сі снит. Ну та й питаю: «Як тобі там на тім світі, що?» – «Та на тім світі добре, але нім на той світ піти, так я мусів до сорок день всі ліси, тернини, болота проходити, перейти (а він лісником був). А вже в сорок день, там такий огонь горит, якби дві хати горіли, на брамі, каже, і ти як вже перейдеш на той бік, і вже тобі там добре. Ну але ти знаєш, як на той бік перейти: добре, шо я дужий був, я не був слабій, я – раз, два, три, скочив через той огонь і пішов. Але тоті люди, котрі слабі, як вони сі качають, нім сі перекачають на той бік» [15, арк. 32].

Душі померлих, як вважають, харчуються парою страв. Відтак при випіканні хліба багато старших господинь Богородчанщини сиплють у розпалену піч борошно, аби запах ішов до мертвих: «За мертвими душами, коли хліб печеш, то кождий раз візьму в кулак муки, як уже хліб покладаю у піч, і по граневі посиплю, – то такий запах, мука горит. То мертві чують запах хліба. То так все мама моя казала: «Посип, [а] би мертвим пахло». То я перед тим, як закриваю піч, посиплю по грани, хіба то довго?» [15, арк. 43]; «Як печут хліб, то перед хліба, як сі саджають перший хліб, тоди трошка муки на ватру посиплеси, аби горіла. То, кажут, шоби мертвим пахло. То і перед свет, та і так можна» [15, арк. 57]; «Якшо печете хліб, навіть як буває, шо на поминки якісь печете хліб, і ту муку, шо з тої муки печете хліб, там в мисці лишиласі ще мука, якщо хліб покладали вже в піч, і трошки тої муки сипнути, і запах тої муки буде йти тим душам, їм буде пахнути. Навіть на Паску як сі пече, то так добре робити, шо тим душам померлих з тої родини, шо їм пахне той хліб, шо ви печете. Але то не всякий раз – як для себе печете, то нічого» [15, арк. 49].

На думку інших, душі померлих споживають пару, яка йде від гарячого ще хліба, коли його одразу по випіканні помастити водою: «А хліб, чи стручні, чи колачі, як вікіне з печи, то зразу маскіт цукром, водов, або й самов водов, як нема цукру, аби пара йшла. Кажут, шо як та пара йде, то кільки (стільки) на кім свікі мертвий хліба їст» [15, арк. 49]. «Як хліб з печі виймаю, умиваю його перед печи водичков, аби мертві чули на кім світі, шо я печу хліб. Се я відкриваю, і йде ттуда той воздух. І навіть кажут, шо був такий випадок, шо приснівсі жінці чоловік, каже: «Ти, відав, не пекла хліб цих свет». А вона каже: «А як ти знаєш?» – «Бо я не чув, аби пахло» [15, арк. 73]. Так само «вмивали» водою й паску: «Кожну пасочку обмивали. Як обмиваєш – це ніби пар іде для померлих людей, дух такий іде» [12, арк. 73]; «Як вибере з печі паску, тоді вмивала паску водою. Казали, шо та пара йде до померлих. Померлі душі то нюхають і так живляться. І хліб так само» [12, арк. 79].

Як бачимо, окремі жителі Богородчанщини дотримувалися описаного звичаю лише у поминальні дні чи у свята, а дехто – і постійно. В останньому випадку важливим є те, що люди усвідомлювали повсякчасний зв'язок із душами своїх родичів, не розмежовували чітко світу живих і померлих. Також, судячи з цього звичаю, можна констатувати уявлення про потойбічний світ – душі померлих мислили на

* Потрібно зауважити, що вкидання на грань борошна чи обмивання випеченого хліба мають не лише світоглядну, але й уповні раціональну основу. Як і в усій Україні, так і на Богородчанщині борошном

небі, і дорогою для них було місце проходження диму (пари) з печі назовні*.

Вийнявши з печі хліб, її ніколи не залишали «голою», зашораз закидаючи туди декілька (як правило, двійко) полін і відразу закриваючи челюсті. Робили це, аби в печі завжди був хліб і щоб господаря, вмираючи, не мала «роздзявленою» рота: «Спекли хліб – дров кидали – аби не порожня піч була» [15, арк. 65]; «Пару полін кидаю, аби піч порожня не стояла» [15, арк. 49]; «Хліб вітігнеши із печи, а тоди зразу в піч дров закидаєши, аби не порожня піч. Там дві-три поліна» [15, арк. 57]; «Два поліна так наухрест кидали, аби не порожня піч, аби голодні не були» [14, арк. 14]; «Як вікьигаю хліб з печи, в піч кидаємо дрова, кілько-небудь, аби піч була не гола, аби ще хліб пекла» [15, арк. 43]; «Дров кидали, аби роздзєвлена не була, аби хліб був» [14, арк. 14]; «Кажут, як умре, аби роздзявлений не лежєв – піч порожню не лишеют. «Не лишиє порожню піч – будєши роздзявленє лежєти» [14, арк. 2]; «Лише хліб у челюстєх – кидаю зразу патики – аби всі були в хаті, аби всьо було – голим не було. А піч раз-два закриваю, бо казали люди старі, шо як помрєш, то писок роздзявлений» [14, арк. 5].

Про особливе ритуальне значення печі у її зв'язку з уявленнями про смерть свідчить також весільний звичай заступати у домі молодого в часі приходу молодої устя. Якби молода подивилась у піч, це нібито загрожувало свєкрусі чи обидвом багтькам молодого смертю. Також дивилися, щоб молода при вході у хату не наступила на поріг: «Дивилісі дуже, щоб піч застелити. Так ставали жінки одна в одну, аби молода в піч не дивилась. Бо як вона загляне і скаже: «Чи є така в печі яма, аби сховав тато й мама», – то до року вмирають. Але чи так, чи не так, не знаю, але дуже піч стерегли» [7, арк. 29]; «Як вели молоду до хати, то закривали жінки піч, аби вона сі не дивила. Казали, шо молода говорила: «Яка в печі яма, аби там сховала до року молодого мама» [7, арк. 34]; «Як молода периши раз йшла до свєкрухи, то треба було поріг переступити, не стати на нього. І ще заступали піч від молодої, аби вона на неї не гляділа» [7, арк. 71].

Як вже згадувалося, до року, якщо у хаті був покійник, хати не білили повністю, залишаючи якусь «латку». Як правило, залишали недобілене над піччю, що також свідчить про згадуваний вже зв'язок між піччю і душами померлих людей: «То як вмерє, казали, шо мож[на] білити і якийсь кут лишиєти. Над піччу» [14, арк. 2]. Подєкуди недобілювали вибірково, залежно від того, хто помер: «Я знаю, що як хтось помирав, то один кут у хаті, як білили, то лишали небілєним. Один кут був на дитину, а один кут недобілювали на чоловіка, коло стола. Білється хату через рік, ну, то як чоловік помер, то коло стола той кут лишали. А як дитина померла у тих батьків, наприклад, то на печі лишали кут. А як жінка померла, то той кут, де полиця, шафа з посудом» [9, арк. 8].

Колоритною в цьому плані є, зокрема, розповідь зі с. Хмельівка, яка недвозначно пояснює вказаний звичай як залишати «дорогу» для померлого: «Побілила хату, дивлюся – а комин з того боку я лишєила, від скіни. Шо буду ще раз білити? Ай, не буду, бо то кажут люди, шо кут лишеют дєсь, в куті аби недобілено було, шо гріх. То який-будь кут, лише аби недобілювати. Та, най стоїт той комин так. І мені ся відразу приснило ввечері. Приснивісі: приходит чоловік до хати, лігає собі на піч спати. І так до мене гувєре, гї я з вами. А я лежу, мала мала два роки тогди, третий рік, ще цицьку сцала. Лежу, а він так лежить на печи, і так о перне. Я кажу: «Слухай, а чо[го] ж ті прийшов?» А він каже: «Та я прийшов, я в вас буду жити». Я кажу: «Ну та як ти будєши жити? Та ціле село виділо, шо я тебе ховала, та й ті мертвий, та як ти будєши жити?» – «Ну, а що, ти мене не видиши, чи що? Та як не буду жити?» – «Йой, кажу, відколи ти вмер, мені та[к] як би камінь на груди поставив. Шо я маю робити, де?» І так лежу, говорю, а мені так сі легко зробило... – «А ти будєши дійсно жити?» – «Буду». – «Ну а чо ти не йдєши на ліжко

пробували, чи добре випалєна піч, а водою «гартували» хлібину, щоб не відставала скоринка: «Муков кидаєсі на вогонь – чи горєча піч, чи не» [15, арк. 65]; «Хліб вітігнеши із печи, та й тако сі помістит водєв, аби він відийшов» [15, арк. 57]; «Як вікьигаю хліб з печи, та й умиваю. Все вікьигаємо, він дуже пєчений, і умиваєтсі його. Руюко в чистєньку водичку та й...» [15, арк. 43].

спати? – Нам так дві ліжка. – Та ти відколи вмер, так діти не хотіт йти на то ліжко спати». Все каут: «Е, то татово ліжко. То татово». Все сі щось бояли, та й то ліжко порожне. «Ну а чо ти не йдеш на ліжко, але на печи с вліз?» – «А мені тут добре». Мала хрімкнула, я сі пробудила, і всьо. І знов та[к] якби камінь... От не добилила-м там, та й та душе ходит» [15, арк. 29].

Поминання померлих є важливою складовою народно-церковного календаря. Зокрема, на Богородчанщині у Великий піст кожної середи і п'ятниці – «сороковуст», «дають рукоусти», за якими відправляють за покійними у церкві. Їх також поминають у Великодню п'ятницю, коли виносять плащаницю.

У великодню ніч не лягати спати й не гасили світла, не можна було спати й на сам Великдень. Таке чування подекуди порівнюють із чужанням при мерцеві: «Колись не спали. Так, як для мерця ніхто не спав. Дівчата всі були порозлітані, ніхто в косах не був. Ісус Христос лежав мертвий на плащаниці – і то так, якби мрець був в хаті. Колись коси розлітали, як є мертвець. Також мало сі світити світло, бо то так, як мертвець в хаті. Аби сі світило» [12, арк. 25].

Після обіду на Великдень «йдуть на гроби зі свяченим» – люди несли на цвинтар освячене для померлих (кляли на могилу галунку чи писанку, шматок паски), запалювали на могилах свічки, побутував і звичай обідати біля могили: «В нас завжди на Великдень. По других селах є шо на Зелені свята, а в нас на Великдень відправляється за померлих парастаси. Люди приносять паски. Священик посвящує кождий гріб. Кожен галунку несе, на гробі кладе, хто паску. Тепер вже не обідають там, а було, що сідали там їсти» [12, арк. 74]; «Ходили. Несуть галунки – кладуть на гріб. А є такі, шо принесуть горівки і гостяться там» [12, арк. 22]; «Усе йдуть на цвинтар на Великдень. Несуть свячене. Кладуть паски, кладуть писанку. Як хтось дуже жалував за родиною, то казали, щоб разом пообідати. Колись десь хтось, но то не всі. А тепер ніхто вже так не робить» [12, арк. 26].

Традицію влаштовувати обід на цвинтарі констатували у с. Хмелівка, Росільна, Глибока, Глибівка. Натомість у сс. Лесівка, Підгір'я, Богрівка й Раковець респонденти стверджували, що у них такого звичаю не було.

В окремих селах, наприклад, у Глибівці, Саджаві, Глибокій, Богрівці на Великдень священик робив на могилах відправу. За це давали одну паску «на церкву». У сс. Лесівка, Луквиця, Кривець, Раковець священик обходив могили у великодній понеділок, у сс. Підгір'я, Росільна парастаси по гробах робили у великодній вівторок. У с. Хмелівка часто стверджували, що парастас робили тут лише виключно у Святу неділю чи Зелений понеділок на Зелені свята, на Великдень же йшли до могили кожен сам по собі, без церковної відправи.

Померти на Великдень (як і на Різдво) вважали на Богородчанщині своєрідним привілеєм, – вірили, що така людина одразу потрапляє на небеса: «На Великдень небо сі втворює. Хто щасливий, то може ввидіти в дванадцятій годині. Десь колись виділи, тепер не видять. То та людина собі царство випросить в Господа Бога» [12, арк. 26]; «То, кажуть, щаслива людина, як вмере на Великдень або на Коляду» [12, арк. 75].

Схожі уявлення побутовали також про Провідний тиждень (тиждень по Великодню), про період від Великодня до **Вознесіння** (40 день по Великодню) і про саме Вознесіння: «Якщо якась людина той тиждень помре – то дуже добре, бо гроби повідкривані. Та людина дуже щаслива» [12, арк. 14]; «То добре. То дуже щаслива людина, якщо так вмере (на Провідному тижні. – В. Г.). Небо втворене – вона собі зразу до неба йде» [12, арк. 22]; «Як умре до Провідної неділі, то Царство цілий час відкрите» [12, арк. 59]; «Як хто вмере до Знесінне, то дуже щасливий. Бо небо відкрите» [12, арк. 50]; «По Величідні – Вознесеніє, – хто вмере, той цісливий: на той світ іде, та[к], як Ісус Христос» [15, арк. 32].

На Провідному тижні, особливо у четвер, нічого не садили, не засівали: «То кажуть, що то порожній тиждень, що не можна нічого садити» [12, арк. 19]; «Той цілий

тиждень не робили нічого, бо казали, що то мертвий тиждень» [12, арк. 47]; «Є Порожній четвер після Великодня, тоді не можна садити, бо нічого не приймається» [12, арк. 61]. У с. Підгір'я в середу на Провідному тижні ходили полоти просо, проте виключно – руками: «Після Великодня в середу ми все йшли в поле, але не сапали, не косили, лише пололи просо руками. Аби нічого в руках не мати» [12, арк. 80]. Зазначимо, що нічого не садити на Богородчанщині й безпосередньо у ті дні, коли у селі був покійник: «Як хтось помре, то не садять той день, аж поки не поховають» [9, арк. 21].

До Великодня у церкву пекли круглу хлібину – так званий «аркуш» (він був пісним, його не солили, замішували на свяченій воді, додавали дріжджів). У церкві священик клав на цю хлібину образ і освячував її. Посвячений «аркуш» лежав у церкві від Великодня до Провідної неділі. У Провідну неділю його різали на шматки й роздавали людям. Шматочок «аркуша» їли одразу у церкві, а інший – забирали з собою додому. Його тримали вдома на випадок хвороби людей чи худоби, брали з собою у далеку дорогу, при закладах хати клали у підвалини. Шматочок «аркуша» клали також мерцеві в труну. Також у Провідну неділю «ксьондз ходить кропить гроби» – відбувалася відправа на цвинтарі.

У суботу на Зелені свята («Зелена субота», «Покійна субота», «Поминальна субота») відбувалося освячення у церкві різноманітних рослин: насамперед польових, часом і городніх. Подекуди святили букетики, подекуди – віночки. Це зілля широко використовували як оберіг або як ліки. За потреби ж, «свяченину» клали у труну покійників: «То свячене, його не викидають. Якщо змія укусить, то його прикладають. Це оберіг – і воно згасає. Від хвороб, від всього. А відтак, як людина помирає, та й то все свячене, шиють таку подушку, та й у ту подушку, щоб він узяв з собою. То кладуть у труну, щоб на тому світі оберіг також був» [9, арк. 13]. З цією ж метою використовували й зілля, освячені на так званий «Зеленець» («Дев'ятий четвер по Величідні»), на Івана Купайла, на Маковея і на Спаса. Увечері в суботу несли до церкви поминальний хліб, правили службу Богу за всіма померлими.

У низці сіл (Хмелівка, Глибока, Лесівка, Гринівка, Горохолина) на Зелені свята, у Зелений понеділок, після служби у церкві йшли на «кладбище» впорядковували могили, клали на них «для душ» хліб, сир, масло, яйця, щось солодке, хоча б і цукор. Священик «відправляє по гробах» – відправляв панахиду, парастас, окроплював їх свяченою водою. Більшість принесених продуктів, насамперед хліб, клали на спеціальній «площадці» на цвинтарі. Після відправи їх несли до церкви: частину священик брав собі, а частину вділяв для паламарів, дяків та ін. В інших селах (с. Саджава, Глибівка, Раковець, Богрівка) подібні відвідування цвинтаря співвідносять виключно з великодніми святами.

Матері, у яких вмیرали малі діти, не їли ягід до Івана, а яблук – до Спаса: «Бо Мати Божа роздає дітям ягоди і яблука, а тим не дасть, в кого мати їла, бо каже: «Ваші яблука мати з'їла» [2, арк. 6].

У «покійну» Дмитрівську суботу до церкви несли хліб, цукор, масло, світіли свічки, «ксьондзи поминають по церквах». До церкви «на панахиду, на мертвих» несли три, чотири чи п'ять хлібин, – їх віддавали священикові й дякові, а ті, якщо були «добрими», роздавали бідним. Також і самі «запростибіг давали людям бідним, як в когось є багато». Так само поминали і на Михайла.

Найбагатшою на поминальні мотиви є різдвяна обрядовість. Зокрема, приступаючи до святої вечері, подекуди казали: «Аби Бог дав, [а]бисмо дочекали другого року, а це, що ми спожиемо, най Бог приймає за помершими» [15, арк. 3]. У с. Пороги до вечері «кликали всіх померлих» [14, арк. 10], а перед тим, як сісти, здмухували, щоб не прісісти душі: «Там, де сидіють, три рази фукне – аби душі си просували, щоб йому місце було» [14, арк. 10]. Своєрідне запрошення померлих побутувало й у с. Хмелівка, де, до того ж, для них могли засвічувати окрему свічку: «Перед тим, як всі сідали вечеря-

ти, то тато говорив такі слова: «Роди́но близька і далека, просимо до святої вечери». Ми молилися, тато засвічував свічку. Дві свічки засвічували. Одна світила за живих родичів, а другу – за померших» [9, арк. 34].

Дехто у селах Луквиця й Хмелівка безпосередньо перед вечерею ставив їжу перед покутнім снопом або на печі для душ померлих родичів: «Коли газдиня поставила на стіл страви, то господар спочатку наливає стаканчик горілки, бере трошки куті і кусочок хліба, і ставлю в тарілочку – це тим померлим родичам. І то так стоїть аж до другого Святого вечора. Коли я того діда забираю, то вже даю цю їжу куркам» [9, арк. 78]; «На ніч клали для померлих в мисочку трошки куті, хліб, та й свічку засвітили. Цілу ніч стояло, і тоді забирали» [9, арк. 103].

Вечеряти належало у тиші, щоб не привертати зайвої уваги душ померлих: «Як вечеріють, має бути тихонько, ніхто не має говорити, бо кажуть, що мертві видіт під вікном: як говоріт – в[о]ни вертаютьсі» [15, арк. 3].

Зі столу не прибирали аж до ранку Різдва, як уже прийдуть з церкви, «Бо кажуть, що душі приходять їдять» [15, арк. 3], «Казали, на цілу ніч най стоїт, що вечеряли, бо кажуть, що то вночі мерці [ні]би приходєт» [15, арк. 10]. У с. Лесівка залишали на ніч на столі лише кутю, мед і «василінок», у с. Луквиця – миску з кутею.

Для душ померлих на стіл клали й ложки: «Кілько вмер мерців в хаті, тільки бери лиши лижок, бо ше прийдут душі їсти. Вже потому ті лижки клали, як повечеріють. Чискі. Просто на стіл поставили» [15, арк. 28]; «В нас ложки як помиють, і на стів кладут. Кілько душ є мертвих, там у родині, то для них кладут. То ті самі ложки (що ними їти. – В. Г.). Як є більше – то забирають. Тільки на мертвих клали, на живих не клали» [15, арк. 10]; «Лижки свої забирали і милі, а це клали наперед для померших. Хто з сім'ї там: чи батьки, чи діти, то для них стільки лижок клали. Лижки, ті, що для померших, втикали в пшениці» [15, арк. 18]; «Вже як повечеріють та й лишеєсі кутя, і тото кілько є в вас померших, то кладєсі в тоту миску з кутею ложки довколо. Бо кажуть, що душі приходіт і тоже вечеріють» [15, арк. 16]; «Як вже ми повечеряли, ті ложки з'язуємо, кладемо в того гіда, а ні – то кладем у ту кутю. Не прибираємо з стола. Як маємо померших батьків, то наливаємо ше стопочку вина і накладаємо кусочком хліба. Вони приходять вечеряти, а ложки ті або в гідугані або в чому в куті... то вони приходять, кажуть, померші душі ті, вечеряти до нас» [15, арк. 46].

У с. Луквиця їжу, яку залишали на ніч на вікні для померлих, називали «полазником»: «Починалі вечеряти. І кожної страви беруть кидають по ложці у тарілку і кладут на вікно. То полазника кладуть. І кладут туду лижку, коло тої страви. Бо прийдуть вечеряти, тоти мертві всі прийдуть тоже на вечерю. Аби тої страви кушіли. Мертві приходіт. То кидають на полазника. А відтак на другий день на рано тоту страву беруть і корові у ведро сиплют. То то полазник називаєсі тота страва. Страва тота, ми кажемо – полазник» [15, арк. 44].

Показовою щодо залишання страв на ніч є така бувальщина зі с. Космач: «У мене зєть помер молодий, та й мала ще була в хакі в него донечка, і каже: «Мамо, а ти знаєш, чого тато вмер?» А вона каже: «А чого, Наталочко?» – «А він устав уночи та й ззів усю кутю мертвим». Так собі дитина тото уявєла, що то мають їсти покійні» [15, арк. 68].

У зв'язку з приходом душ померлих цілу ніч перед Різдом у хаті мало світитися: «І в нас баба лямпу були не загасили. Мусіла сі цілу ніч світити» [15, арк. 10]. Свічки запалювали також на могилах померлих під час поминання на Святвечір і на саме Різдво [4, арк. 28].

Звичайно, для глибоко аргументованих висновків матеріалу з самої лише Богородчанщини, очевидно, недостатньо. Все ж, впадає у вічі, що більшість із зафіксованого тут матеріалу має загальноукраїнську основу і єдине, що відрізняє розглядувану нами територію від інших, це ступінь збереження відповідних відомостей і локальні форми вираження тих чи інших вірувань та уявлень. Викладе-

ний матеріал дозволяє ще раз констатувати синкретичний характер похоронно-поминальної обрядовості українців, із виразним домінуванням дохристиянських елементів. Він увиразнює і суттєво розмиті рамки дослідження уявлень про смерть і померлих, що, сподіваємося, сприятиме більш повному дослідженню тематики у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. – Львів, 2007.
2. Конобродська В. Поліський поховальний і поминальний обряди. Етнолінгвістичні студії. – Житомир, 2007. – Т. 1.
3. Седакова О. Поэтика обряда. Погребальная обрядность восточных и южных славян. – Москва, 2004.

ДЖЕРЕЛА

1. Архів Львівського національного університету імені Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 35-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Родильна обрядовість», збрала Боднар Мар'яна Олексіївна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).
2. Так само, спр. 43-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народне харчування», збрала Конопля Ольга Віталіївна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).
3. Так само, спр. 46-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Персонажі української демонології», збрала Овсяник Уляна Михайлівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).
4. Так само, спр. 47-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Похоронні звичаї та обряди», збрала Панас Марія Степанівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).
5. Так само, спр. 49-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Поховальна обрядовість», збрала Пацала Надія у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).
6. Так само, спр. 244-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Родильна обрядовість», збрала Бойко Надія Михайлівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-22.07.2008).
7. Так само, спр. 245-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Весільна обрядовість», збрала Болібрух Ліна Василівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).
8. Так само, спр. 246-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народні вірування, пов'язані з погодою», зібрав Біляковський Петро Володимирович у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).
9. Так само, спр. 250-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Аграрні мотиви в календарній обрядовості українців», зібрав Конопка Володимир Михайлович у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).
10. Так само, спр. 251-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна метеорологія», збрала Кучер Олеся Василівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008.).
11. Так само, спр. 253-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Народна демонологія», збрала Оніщук Людмила Василівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).
12. Так само, спр. 254-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Весняна календарна обрядовість», зібрав Пуківський Юрій Володимирович у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-22.07.2008).
13. Так само, спр. 256-Е (Польові етнографічні матеріали до теми «Літня календарна обрядовість», збрала Рогашко Ірина Леонідівна у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).
14. Так само, спр. 319-Е (Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрав Галайчук Володимир Васильович у Богородчансько-

му р-ні Івано-Франківської обл. 07-17.07.2003).

15. Так само, спр. 327-Е (Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрав Галайчук Володимир Васильович у Богородчанському р-ні Івано-Франківської обл. 11-23.07.2008).

From the Spiritual Culture of Bohorodchany Region: Customs, Beliefs and Legends Related to the Conceptual Representation of Death and the Dead

Volodymyr HALAYCHUK

The article summarized and analyzed the mythological representation of death and the dead that laid the foundation for many calendar, wedding, maternity, and occasional customs and rituals, and also motivate the symbols of different genres of folklore texts. The research makes it possible to state once again the syncretic nature of funeral-memorial ritualism of the Ukrainian Carpathians with dominating pre-Christian mythological elements, and also sets clear limits to the boundaries of the research in representation of death and the dead, which are otherwise rather blurred. The article relies on a most prolific folklore and ethnographic material collected in the Bohorodchany region in Ivano-Frankivsk oblast – the area that formally borders Boikivshchyna, Hutsulshchyna and Pokuttia, and has still not been clearly outlined in the ethnographic zoning.

Key words: death, the dead, funeral, representation, belief, mythological.

Из духовной культуры Богородчанщины: обычаи, верования и поверья, связанные с мировоззренческими представлениями о смерти и усопших

Владимир ГАЛАЙЧУК

В статье проанализированы мифологические представления о смерти и усопших, положенные в основу многих календарных, свадебных, родильных, окказиональных обычаев и обрядов и мотивирующие символику различных жанров фольклорных текстов. Исследование подтверждает положение о синкретическом характере похоронно-поминальной обрядности украинцев Карпатского края, в которой доминируют дохристианские мифологические элементы, а также подчеркивает довольно размытые рамки изучения представлений о смерти и усопших. Использован богатый фольклорно-этнографический материал, собранный в Богородчанском районе Ивано-Франковской области – регионе, который формально находится на границе Бойковщины, Гуцульщины, Покутья и до сих пор четко не очерчен в этнографическом районировании.

Ключевые слова: смерть, усопший, похороны, представления, верования, мифологический.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2010

Прийнята до друку 29.11.2010

Нові книги

Шумада Наталія Сергіївна: Бібліографічний покажчик праць (1960–2009) / Упоряд. М. Дмитренко, Л. Вахніна. – К.: Видавець Микола Дмитренко, 2010. – 56 с.

У бібліографічному покажчику висвітлено основні етапи життя, наукової, громадської та педагогічної діяльності відомого українського вченого Шумади Наталії Сергіївни – доктора філологічних наук, професора, знаного фольклориста-слависта, провідного наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. У книзі вміщено також відгук М. Рильського на дисертацію Н. Шумади, публікації про вчену, іменний покажчик. На початку бібліографічного видання подано вступну статтю М. Дмитренка і Л. Вахніної «Корифей української та слов'янської фольклористики Наталія Шумада».

